

“SOYUQ MÜHARİBƏ” DÖVRÜNÜN SON MƏRHƏLƏSİ VƏ BAŞA ÇATMASI

Aybəniz Quliyeva

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

Xülasə. İkinci dünya müharibəsi başa çatdıqdan sonra tarix elmində “soyuq müharibə” adlı yeni bir termin işlədilməyə başlandı. İki ictimai-iqtisadi formasiya – kapitalizm və sosializm arasında XX əsrin əvvəllərindən əsası qoyulan qarşıdurma məhz nüvə silahının əldə olunmasından sonra “soyuq müharibə” mərhələsinə daxil oldu. Bu məqalədə “soyuq müharibə” dövrünün son mərhələsi və başa çatması barədə məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: soyuq müharibə, qarşıdurma, nüvə silahı, xarici siyasət.

THE FINAL PHASE AND THE END OF THE COLD WAR

Aybeniz Kuliyeva

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. After the end of World War II, a new term "Cold War" began to be used in the historical science. The confrontation between the two socio-economic forms - capitalism and socialism - has been at the beginning of the twentieth century and has entered the "Cold War" era after the acquisition of nuclear weapons. The paper studies the end of the "Cold War" era.

Keywords: cold war, confrontation, nuclear weapons, foreign policy.

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ ФАЗА И ОКОНЧАНИЕ ЭПОХИ ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ

Айбениз Кулиева

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. После окончания Второй мировой войны в исторической науке начал использоваться новый термин «холодная война». Противостояние между двумя социально-экономическими формами – капитализмом и социализмом - началось в начале двадцатого века и вступило в эру холодной войны после приобретения ядерного оружия. В статье дана информация о последней стадии "холодной войны" и конце эпохи.

Ключевые слова: холодная война, противостояние, ядерное оружие, внешняя политика.

İkinci dünya müharibəsindən sonra, əsasən iki sistem arasında başlanan və beynəlxalq münasibətlər sistemində “soyuq müharibə” adı ilə daxil olmuş bir silahlanma “yarışı” mövcud idi. Bu yarışın əsas aparıcıları isə ABŞ və SSRİ olmuşdur. Siyasi aləmdə SSRİ-nin süqutu ilə başa çatan bu dövr bir neçə mərhələyə ayrılır. Bu mərhələlərdən ən başlıcası son tutuşma mərhələsidir ki, bu da 1979-1985-ci illəri əhatə edir. Bu dövrün əsas xüsusiyyətlərindən başlıcası ondan ibarətdir ki, bu mərhələdə iki fəvqəldövlət arasında münasibətlər son gərginlik həddinə çatmışdır. Bu gərginliklər bir sıra siyasi hadisələrlə əlaqədar idi.

1978-ci ildə Sovet İttifaqının yardımı ilə Əfqanıstanda Tarakinin rəhbərliyi ilə kommunistlər hakimiyyətə gəldilər. ABŞ-ın buna reaksiya verməməsi nəticəsində SSRİ belə qənaətə gəldi ki, onun Əfqanıstana müdaxiləsi yenə də ABŞ tərəfindən sakit qarşılanacaqdır. Lakin nəzərə alınmadı ki, 1978-ci ildə İranda amerkanpərəst şah rejimi devrilmiş, ABŞ-ın

Orta Şərqdə mövqeyi zəifləmişdir. 1979-cu ilin dekabrında SSRİ-i Əfqanıstana müdaxilə etdi və bu addım Qərblə münasibətlərin kəskinləşməsində yeni mərhələnin əsasını qoydu.

1980-ci ildə prezident seçilən respublikaçı Ronald Reyqanın xarici siyasəti sovet diplomatiyası üçün əsas maneəyə çevrildi. Reyqan administrasiyası dövründə NATO-nun coğrafi təsir dairəsini genişləndirmək cəhdi həyata keçirilirdi. İspaniya NATO-ya daxil oldu. 1981-1983-cü illərdə sovet diplomatiyası bütün qüvvələrini Avropada Amerika raketlərinin yerləşdirilməsinə qarşı yönəltdi. Sovet diplomatiyasının söylərinə baxmayaraq, ABŞ 1983-cü ildən etibarən Avropada orta mənzilli “Perşinq-2” raketlərin yerləşdirilməsini həyata keçirməyə başladı. 1983-cü ildə ABŞ rəhbərliyi AFR, İngiltərə, Danimarka, Belçika və İtaliya dövlətlərinin ərazisində orta mənzilli ballistik “Perşinq 2” raketlərini və qanadlı hava raketlərini yerləşdirməyə nail oldu. Paralel olaraq 1981-ci ildən etibarən ABŞ neytron silahının – artilleriya toplarının və orta mənzilli “Lans” raketlərinin başlıqlarının istehsalına başladı. Ehtimala görə bu silah Varşava müqaviləsini imzalamış dövlətlərin Mərkəzi Avropada həyata keçirə biləcək hücumunun qarşısını almalı idi. ABŞ həmçinin “ulduz müharibə”si proqramını da hazırlamağa başladı. Hər iki proqram Sovet rəhbərliyini narahat edirdi. Çox çətin iqtisadi durumda olan SSRİ raket-nüvə balansını saxlasa da, kosmosda ABŞ-a cavab verə biləcək vasitələri yerləşdirməyə qadir deyildi.

1982-1985-ci illərdə Qərblə Şərq arasında gərginlik özünün ən yüksək zirvəsinə çatdı. 1982-ci ilin noyabrında Sov.İKP MK-nın baş katibi L.İ.Brejnevi Y.V.Andropov əvəz etdi. Andropov islahatların zəruriliyini etiraf edirdi, lakin onları bütövlükdə mühafizəkar-kommunist mövqelərini tərk etmədən həyata keçirmək istəyirdi [1, s.299].

Avropada raketlərin qarşısını almaq məqsədilə sovet rəhbərliyi ciddi güzəştlərə gedərək Qərbdə “SS-20” adlanan orta mənzilli raketlərinin Avropada sayının 162-yə endirilməsini təklif etdi. Qalan raketlərin Asiyada yerləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu. ABŞ bu təklifi qəbul etmədi. Bu onunla izah olunurdu ki, bir tərəfdən SSRİ istədiyi vaxt bu raketləri Avropaya qaytara bilərdi, digər tərəfdən bu yerləşdirmə Asiyada strateji vəziyyəti dəyişə bilərdi, yəni ABŞ-ın mütəffiqlərinə, xüsusilə Yaponiyaya təklükə yarada bilərdi.

1983-cü il avqustun 26-da danışıqların baş tutmamasını görən Y.V.Andropov elan etdi ki, SSRİ SS-20 raketlərinin artıqlarının (Fransa və Britaniyada 162 raket idi) ləğv edilməsinə razıdır. Lakin 1983-cü il sentyabrın 1-də Cənubi Koreyaya məxsus Boinq 747 sərişin təyyarəsinin sovet hərbi təyyarəsi tərəfindən vurulması ABŞ-SSRİ münasibətlərini daha da gərginləşdirdi. Məhz bu hadisədən sonra Reyqan demişdir: “SSRİ qəddar imperiyadır” [2, s.482].

1983-cü il 24 noyabr tarixində SSRİ Cenevredə gedən danışıqları yarımçıq qoyaraq Avropada yeni SS-20 raketlərinin yerləşdirilməsi fikrində olduğunu bildirdi. İkinci dünya müharibəsi başa çatdığı dövrdən etibarən beynəlxalq aləmdə vəziyyət bu qədər gərgin olmamışdı. Gərginlik Y.V.Andropovu əvəz edən Mərkəzi Komitənin Baş katibi K.U.Çernenkonun dövründə də davam etdi. Əslində bu xarici siyasətin hələ də A.Qromiko

tərəfindən aparılması ilə izah olunurdu. 1984-cü il sentyabrın 28-də ABŞ-ın təklifini qəbul edən A.Qromiko gərginliyi azaltmaq məqsədilə Vaşinqtonda R.Reyqanla görüşdü. Sovet rəhbərliyi də öz növbəsində 1985-ci il yanvarın 7-də Cenevrədə ABŞ-ın dövlət katibi Şultsla görüşdü. SSRİ ABŞ-ın 1983-cü ildə elan etdiyi “Ulduz müharibəsi” adlandırılan “strateji müdafiə təşəbbüsü” proqramından narahat olmuşdu.

Xarici siyasətdə dəyişikliyin edilməsi yolunda atılan addım A.Qromikonun 1985-ci ildə E.Şevnadze ilə əvəz olunması, Xarici işlər nazirliyində aparılan digər önəmli kadr dəyişiklikləri oldu. Yeni siyasi kursun başında duran şəxs, sonradan ABŞ-ın siyasi agentliyi hesab edilən M.S.Qorbaçov oldu. Onun dövründə xarici siyasətdə üç əsas istiqamət götürülmüşdü:

1. Qərblə Şərqlə arasında ziddiyyətləri aradan götürmək məqsədilə ABŞ ilə tərksilah haqqında danışıqların başlanması;
2. Regional münaqişələrin (xüsusən Əfqanıstanda) nizamlanması;
3. Bütün dövlətlərlə iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi;

1985-ci ildə SSRİ-də hakimiyyətə gələn M.S. Qorbaçov ilk günlərdən ABŞ və Qərblə münasibətlərin yaxşılaşdırılması siyasətinə üstünlük verdi. İlk vaxtlar 1970-ci illərdəki gərginliyin azaldılması siyasətinə üstünlük verilsə də, SSRİ öz xarici siyasətində kəskinliyini saxlayırdı. 1985-1986-cı illərdə bir neçə sovet-amerikan diplomatik münaqişələri hətta hər iki tərəfdən diplomatların qovulması ilə nəticələndi. 1986-cı ilin mayında ABŞ nüvə silahlarının ixtisarına dair proqramdan çıxdığını vurğulayarkən, SSRİ belə bir halda real praktiki tədbirlərə keçəcəyini açıqca bəyan etmişdir.

Ancaq 1987-ci ildən etibarən vəziyyət kəskin olaraq dəyişməyə başladı. Həmin il “yeni siyasi düşüncə” tərzilə əlaqədar SSRİ-nin xarici siyasətində dəyişiklik baş verdi. Bu andan etibarən ideoloji və hərbi-siyasi qarşıdurma öz kəskinliyini itirməyə başladı. Bu ildən başlayaraq SSRİ öz xarici siyasətində köklü dəyişikliklər etdi. Bu dəyişikliklər “yeni siyasi düşüncə” siyasəti ilə bağlı olaraq “sosialist plüralizmi”nin “ümumi insani dəyərlərin siniflər üzərində prioritetləri”ni həyata keçirilməyə başlaması ilə müşahidə olunurdu.

Xarici siyasətdəki bu dəyişiklik SSRİ-də kommunist ideologiyasından imtina siyasəti kursunun inkişafı, həmçinin neftin qiymətinin kəskin düşməsi ilə SSRİ iqtisadiyyatının qərb kreditləri və texnologiyalarından asılılığı ilə izah olunurdu. Məhz bu səbəblər Qorbaçovun xarici siyasət aləmində güzəştlər etməsinə gətirib çıxardı. Bu məsələ ilə əlaqədar iki dövlətin rəhbərləri – M.S.Qorbaçov və R.Reyqan üç mühüm görüş keçirdilər:

1. Cenevrə, noyabr 1985-ci il
2. Reykyavik, oktyabr 1986-cı il
3. Vaşinqton, dekabr 1987-ci il

Bütün bu görüşlərdə əsas mövzu kimi yaxın və orta mənzilli nüvə silahlarının ixtisar edilməsi məsələsi müzakirə edildi. 1987-ci ilin dekabrın 8-də bağlanmış müqaviləyə əsasən üç il müddətində SSRİ 1752, ABŞ isə cəmi 869 ədəd nüvə silahı başlığı ləğv etmiş oldu.

Daha sonra, Əfqanıstana müdaxilə siyasətinə son qoyuldu. B.Karmal 1986-cı ildə istefaya göndərildi. Həmin şəxs əfqan kommunistlərinin lideri olaraq 1979-cu ildə kömək üçün SSRİ-yə müraciət etmişdi. 1988-ci ildə M. Qorbaçov Əfqanıstandan qoşunların çıxarılacağını elan etdi. 1988-ci il may ayının 15-də qoşunlar çıxarılmğa başlandı və doqquz ay müddətində bu proses başa çatdı.

M.Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişi ilə ideoloji rəqabət öz kəskinliyini itirdi. Hərbi-siyasi mənada isə M.Qorbaçov ilk vaxtlar 1986-cı ildə Reykyavik görüşlərində 1970-ci illərdə hazırlanmış silahların azaldılması siyasətini həyata keçirməyə çalışırdı. 1989-cu illərdə Şərqi Avropada baş verən inqilablar isə sovet blokunun dağılması ilə nəticələndi. Bu isə soyuq müharibənin başa çatması demək idi.

Həmin vaxt Sovet İttifaqı çox ağır günlərini yaşayırdı. Belə ki, neftin qiymətinin düşməsi ilə bərabər dünya sosialist sisteminin dağılması iqtisadi və sənaye istehsalının böhranı ilə müşayiət olunurdu. Mərkəz müttəfiq respublikalar üzərində nəzarəti itirirdi. 1990-cı ilin martından 1991-ci ilin dekabrına qədər 15 respublikadan 13-ü İttifaqdan çıxmışdılar. 1991-ci il dekabrın 8-də MDB-nin yaranması ilə SSRİ öz mövcudluğunu itirdi. Bu hadisə ilə soyuq müharibə dövrü tamamilə başa çatdı.

Qorbaçov 1988-ci ilin dekabrında BMT Baş Assambleyasının sessiyasında qarşıdurmanın zəiflədilməsi proqramı ilə çıxış edərkən sovet hərbi qüvvələrinin azaldılmasını bildirmişdir. 1989-cu il martın 21-də SSRİ Ali Rəyasət Heyəti ordunun azaldılması və hərbi müəssisələrin mülki məhsulların istehsalına keçirilməsinə başlanması barədə qərar verdi. Lakin bunlarla sovet güzəştləri məhdudlaşmadı. 1989-cu ilin payızında Mərkəzi və Şərqi Avropada kommunist rejimləri dağılmğa başladı. SSRİ rəsmi sürətdə “Brejnev doktrinası”ndan imtina etdiyini bildirdi. Qərb son anlara qədər Qorbaçovun öz “yeni düşüncələri” ilə bu qədər dərinliklərə gedib çıxmasına inanmırdı. SSRİ-nin sattellitləri olan ölkələrdə hakimiyyətin dəyişməsi sovet blokunu dağılması və bununla bərabər “soyuq müharibə”nin başa çatmasına gətirib çıxardı. 1990-cı il noyabrın 21-də Parisdə yeni Avropa üçün Xartiya imzalandı ki, burada yarım əsr davam edən iki sistemin qarşıdurmasına son qoyulması və yeni demokratik, sülh və birlik erasının başlanması elan edildi.

“Fultondan Maltaya qədər: soyuq müharibə necə başlanmış və necə başa çatmışdır” (Qorbaçov-Fondu 2005-cı ilin martı) adlı konfransda çıxış edərkən Harvard universitetinin professoru Cozef Nay “soyuq müharibə”nin nəticələri barədə belə demişdir:

- Qlobal və ya regional münaqişələrin həllində qantökmə heç də qaçılmaz deyildir;
- Mübarizə aparan qarşı tərəflərin nüvə silahına malik olması və nüvə qarşıdurmasından sonra dünyanın düşə biləcəyi halın təsəvvürü müharibənin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır;
- Qarşıdurmaların inkişaf tempi müəyyən liderlərin şəxsi xüsusiyyətləri ilə sıx əlaqədardır (İosif Stalin və Harri Trumen, Mixail Qorbaçov və Ronald Reyqan);

- Hərbi qüvvə əhəmiyyətli məna kəsb etsə də, həlledici rol oynamır (ABŞ Vyetnamda məğlub oldu, SSRİ isə Əfqanıstanda); millətçilik və üçüncü sənaye (informasiya) inqilabı dövründə işğal edilmiş ölkənin düşmənçilik münasibətində olan əhalisini idarə etmək mümkün deyil;

- Belə bir şəraitdə dövlətin iqtisadi qüdrəti və iqtisadi sistemin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşması, daimi yeniliklərin əldə olunması daha böyük rol oynamağa başlayır;

- Yumşaq təsir formasından, ya da soft power yanaşmadan istifadə etmə, yəni istəyinə nail olmaq üçün başqalarını məcbur etmədən (qorxuzaraq) və onların razılığını almadan, yalnız öz tərəfinə cəlb etmək qabiliyyətinə malik olma əhəmiyyətli rol oynayır. Nasizm dağıldıqdan dərhal sonra SSRİ və kommunist ideyaları soft power-də ciddi potensiala malik idilər, ancaq onun böyük hissəsi Macarıstan və Çexoslovkiya hadisələrindən sonra itirildi və bu proses SSRİ öz hərbi gücündən istifadə etdikcə davam etdi.

Hillari Klinton öz bəyanatında belə deyirdi; "Soyuq müharibədə bizim qələbəmiz yalnız milyonlarla amerikalının "dəmir pərdə" arxasından gələn təhlükəni hərbi formada dəf etməyə hazır olması sayəsində mümkün olmuşdur. "Soyuq müharibə"də bizim qalib gəlməyimiz ən böyük uğurumuzdur və həmin dövrdə hərbi qulluqda olan həm kişilər, həm də qadınlar mükafatlara layiqdirlər."

Qərb tarixşünaslığına müraciət etsək şahidi oluruq ki, uzun illərdi məsuliyyət məsələsini əsas götürən tarixçilər prioritet təşkil edirdi və bu təbəqədən olan tarixçilər 3 böyük qrupa bölünür: "ortodokslar" – "soyuq müharibə"nin SSRİ tərəfindən başlanmasını hesab edənlər, "revizionistlər" – bu fikrin əksini fikirləşənlər və nəhayət "postrevizionistlər" – bu məsuliyyəti SSRİ və Qərb arasında bölənlər [3, 8].

1992-ci ildə Z.Bzejnskinin yazdığı "soyuq müharibə və onun nəticələri" adlı məqaləsində qeyd olunur ki, "geosiyasi nöqteyi-nəzərindən yanaşdıqda SSRİ-nin soyuq müharibədə məğlubiyyətini 1918-ci il hadisələri ilə müqayisə etmək olar. Belə ki, imperiyanın məğlubiyyəti onun süqutuna gətirib çıxarmışdı. Əslində 1990-cı ilin noyabrın 19-da SSRİ Qərb dövlətlərinə tamamilə təslim edilmişdi. Lakin M.Qorbaçov bunu qabiliyyətin təzahürü kimi qəbul etmişdi. Böyük bir imperiya dağılmış, beynəlxalq nüfuzu itmişdi, əvəzində isə M.Qorbaçovun siyasi mövqeyi möhkəmlənmişdi. 19 noyabr 1990-cı il hadisələrini Z.Bzejnski 1918-ci ildə Kompyen meşəsində Almanıyanın danışıqsız məğlubiyyəti və 1945-ci ilin avqustunda "Missuri gəmisində" Yaponıyanın təslim olması hadisələri ilə müqayisə etmişdir.

Hal-hazırda tarixşünaslıqda SSRİ-nin "Soyuq müharibə"də məğlubiyyətini büsbütün M.S.Qorbaçovun adı ilə bağlayırlar. 1988-ci ilin payızında BMT Baş Assambleyasının sessiyasında çıxış edən M.S.Qorbaçov bütün dünyanı "bir sevindirici xəbərdən" agah edəcəyini bildirmişdi. Bu xəbər ondan ibarət idi ki, SSRİ Şərqi Avropada baş verən dəyişikliklərə qarışmır və onlara güc vasitələri ilə təsir göstərməyəcəkdir. Bundan sonra isə "proses getdi". Hətta Qorbaçov Almanıya Demokratik Respublikasının o zamankı liderini öz əli ilə kənarlaşdırmaq istəyirdi. O, ADR-in 40 illiyi münasibətdə həmin ölkəyə qonaq olur,

ondan cəmi iki həftə sonra E.Honneker vəzifəsindən kənarlaşdırılır, daha bir il sonra isə ADR, AFR-ə birləşdirilir. Bolqarıstanın kommunist rəhbəri T.Jivkov öz memuarlarında yazırdı ki, onu sovet səfiri V.Şarapov devirmişdi.

Maraqlı burasındadır ki, heç bir Şərqi Avropa ölkəsinin kommunist lideri, özünə hələ 1989-cu ildə mövcud olmaqda davam edən SSRİ-də siyasi sığınacaq axtarmamışdılar. Onlar öz ölkələrində baş verən məxməri inqilabları üz-üzə qarşılamağa məcbur olmuşdular. Yalnız E.Honneker SSRİ-də gizlənməyi üstün tutmuş, lakin o da 1992-ci ildə “demokratik Rusiya”dan yeni alman hakimiyyətinin ixtiyarına verilmişdir.

SSRİ-nin xarici siyasət xəttində dəyişikliklərin daha bir mühüm əlaməti M.S.Qorbaçovun SSRİ xarici işlər naziri A.A.Qramikonu E.A.Şevardnadze ilə dəyişməsi zamanı baş vermişdi. Sonuncu daha mülayim xarici siyasət yürütmək diplomatiyasını seçmişdi. 1985-ci ilin payızında Cenevrədə M.S.Qorbaçovun ABŞ prezidenti R.Reyqanla görüşü zamanı “Nüvə silahının yolverilməzliyinə dair bəyannamə” az qala böyük təntənə ilə imzalanmışdır. 1986-cı ilin fevral-mart aylarında keçirilmiş SOV.İKP-nin XXVII qurultayında beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin konsepsiyasının formalaşdırılması üzərində yeni xarici siyasət xətti yaradıldı ki, bu da 30-cu illərin kollektiv təhlükəsizlik sisteminin müddəalarına bənzəyirdi. Xarici siyasətdə bütün tədbirlər M.S.Qorbaçovun SSRİ-ni dağıtmaq planı əsasında gedirdi. 1986-cı ilin oktyabrında M.S.Qorbaçov ilə R.Reyqanın Reykyavik görüşündə SSRİ lideri ölkənin yeni xarici siyasət kursunu bəyan etdi və ABŞ prezidentinə təklif etdi ki, orta mənzilli nüvə raketlərini tamamilə ləğv etsinlər və bu sahədə SSRİ çox böyük güzəştlərə gedəcəkdir. Bu təklif ilə razılaşmanı gözləməyərək M.Qorbaçov 1987-ci ildən bütün Varşava müqaviləsi məkanında birtərəfli qaydada silahların ixtisarına başlanmasına dair qərar verdi. Maraqlı burasındadır ki, xarici siyasətin yeni kursuna qarşı çıxan hərbiçilər tədricən öz vəzifələrindən uzaqlaşdırılırdılar. Bu prosesə əsas bəhanələrdən biri 1987-ci ilin mayın 28-də Federativ Almaniya vətəndaşı Matias Rustanın öz şəxsi kiçik təyyarəsi ilə Moskvanın Qırmızı meydanına enməsi oldu. Mayın 30-da SSRİ müdafiə naziri postunu S.Sokolovun əvəzinə ordu generalı D.Yazov tutdu. “Matias Rusta məsələsi” bu gün də bir açılmamış sirr olaraq qalmaqdadır.

Yeni xarici siyasət kursunun mahiyyəti M.Qorbaçovun “Yenidənqurma və ölkəmiz və bütün dünya üçün yeni düşüncə tərzini” adlı 1987-ci ildə nəşr olunmuş kitabında göstərilmişdir. Qorbaçova görə sosializm və kapitalizm sistemləri arasında əsas ideoloji və iqtisadi fikir ayrılıqları ümumi insani dəyərlərin müdafiəsinin qarşısında güzəştə getməlidirlər. Qorbaçov bildirirdi ki, guya birtərəfli tərksilah bu sahədə birinci addım olacaq, tərəflər arasında gərginlik azalacaqdır. Qorbaçovun və xarici işlər naziri E.Şevardnadzenin “yeni düşüncə” konsepsiyasının reallaşdırılmasında 1988-ci ilin sentyabrından Sov.İKP MK beynəlxalq məsələlər Komissiyasının sədri təyin olunmuş A.Yakovlevin də böyük rolu olmuşdur.

1987-ci ilin dekabrın 8-də Vaşinqtonda R.Reyqanla M.Qorbaçovun üçüncü görüşündə yaxın və orta mənzilli nüvə raketlərinin məhv edilməsinə dair razılaşma əldə edildi. Bu

müqaviləyə görə yaxın üç ildə Sovet İttifaqı 1752 roket, ABŞ isə 869 raketini məhv etməyi öz öhdələrinə götürdülər. Bu isə SSRİ-nin Qorbaçov tərəfindən növbəti məğlubiyətə uğradılması demək idi. Niyə ABŞ yalnız yarısını? Bu suala hələlik bu gün yeganə cavab Qorbaçovun SSRİ-ni məhv etmək planının pilləli şəkildə yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

Vaşinqton görüşündən dərhal sonra 1988-ci ilin fevralın 15-də SSRİ qoşunları Əfqanıstandan çıxarılmaya başlandı. Düz bir ildən sonra 1989-cu ilin fevralın 15-də 40-cı ordunun sonuncu əsgəri Əfqanıstanı tərk etdi.

1988-ci ilin baharında SSRİ Ali Soveti ordunu 500 min nəfər və hərbi xərcləri 14,2% azaltmaq haqqında əmr verdi. Eyni zamanda Vyetnam hərbiçiləri də Kambocadan çıxarıldı. ABŞ qarşısında Qorbaçovun növbəti geriçəkilmə hesabatı bununla izah olunur.

1989-cu ilin əsas hadisələri Şərqi Avropada sosialist rejimlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı idi. Bu barədə isə biz yuxarıda artıq bəhs etmişik. 1989-cu ilin dekabrında M.Qorbaçovla ABŞ-ın yeni prezidenti Corc Buş arasında Malta adasında görüş keçirildi. Danışqlar zamanı strateji hücum silahlarının daha 50% azaldılmasının yaxın gələcəkdə planlaşdırılması bəyan edildi. Avropada ordunun şəxsi heyətinin, kimyəvi silahların azaldılması da nəzərdə tutulurdu. Ümumiyyətlə, Malta görüşünü M.Qorbaçovun yeni ABŞ prezidenti qarşısında SSRİ-ni dağıtmaq planının növbəti hesabatı kimi də qiymətləndirmək olar.

1990-cu ilin fevralında Moskvada M.Qorbaçov ilə Almaniya Federativ Respublikasının kansleri Helmut Kol arasında görüş oldu. Görüşdə Almaniyanın birləşdirilməsi mümkünlüyü müzakirə edildi, lakin ümumi sülhün yaradılmasından həmişə yüksək səslə danışan Qorbaçov AFR-in NATO-dan bu şərtlə çıxması barədə heç bir söz demədi. 1990-cı ilin oktyabrın 3-də Almaniya birləşdirildi, hərbi blok olan NATO-nun ərazisi genişləndirildi. Bunun əvəzində M.S.Qorbaçov 1990-cı ilin "sülhün və əmin-amanlığın bərpasına görə" Nobel mükafatı aldı. Bu Qərb tərəfindən M.Qorbaçova gördüyü işlərə görə verilən ən böyük mükafat idi. Bu hadisəyə SSRİ-də iki istiqamətdə reaksiya verildi. Bir tərəfdən 1989-cu ildə Əfqan müharibəsi başa çatdı, yeni münaqişə təhlükəsi azaldı, digər tərəfdən isə SSRİ dünyada öz mövqeyini itirdi, Qorbaçovun avtoriteti yüksəldi. Siyasi hadisələrin inkişafında yeni bir paradoks!

SSRİ-nin beynəlxalq nüfuzunun itirilməsindən sonra ABŞ İraqda "Səhrada Fırtına" əməliyyatını həyata keçirdi. Soyuq müharibənin Qərb tərəfi tədricən üstünlüyü ələ aldı. İraq məsələsində demək olar ki, SSRİ-nin mövqeyi heç nəzərə alınmadı.

1991-ci ildə M.Qorbaçov SSRİ-ni dağıtmaq planının son mərhələsini həyata keçirməyə başladı. 1991-ci ilin iyunun 28-də o, Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurasının (QİYS) buraxıldığını elan etdi. Həmin ilin iyulun 1-də "Varşava müqaviləsi" təşkilatı öz fəaliyyətini dayandırdı. Yenə iyul ayında Moskvada ABŞ və SSRİ nümayəndə heyətləri strateji hücum silahlarının azaldılmasına dair yeni razılaşma əldə etdilər. Göründüyü kimi son mərhələdə M.Qorbaçov öz planını daha sürətlə həyata keçirməyə başlamışdı.

Beləliklə, 1991-ci ilin dekabrın 8-də Brest yaxınlığında – Belovejsk pöhrəliyindəki “Viskuli” iqamətgahında keçmiş sovet respublikaları – Belarusiya, Rusiya Federasiyası və Ukrayna rəhbərləri (Stanislav Şuşkeviç, Boris Yeltsin, Leonid Kravşuk) Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradıldığını elan etdilər. [4, səh. 342]. Bu müqavilə ilə M.Qorbaçovun bütün fəaliyyətinə və SSRİ-nin mövcudluğuna son qoydular. Bununla da “soyuq müharibə”nin iki iştirakçısından biri tarix səhnəsindən silindi, “soyuq müharibə” başa çatdı. ABŞ öz siyasi məqsədlərini uğurla həyata keçirdi və yaxın 25 il üçün dünyada yeganə hegemon dövlət oldu.

Ədəbiyyat

1. Mustafazadə T., (1998), Ümumi tarix, 4 cildə, IV cild. (1918- 1997-ci illər), Bakı, Elm, 416 səh.
2. Верт Н., (1998), История Советского государства, 1990-1991, Пер. с фр. 2-е изд., М.: ИНФРА-М, Издательство “Весь Мир”, 544 с.
3. Филитов А.М., (1991), Холодная война: Историографические дискуссии на Западе, М.: Наука, 200 с.
4. Гренвилл Дж., (1999), История XX века, Люди. События. Факты, Пер. с англ. Олег Суворов, М.: Аквариум, 896 с.
5. История международных отношений и внешней политики СССР (в 3. томах 1917-1987), т.3. Редактор тома проф. Г.В. Фокеев, М. “Международные отношения”. 1987.
6. История США, т.4, Москва, 1987.
7. История дипломатии, т.5, кн. 1, Москва, 1974.
8. Киссинджер Г., Дипломатия, Москва, 1992.
9. Məmmədov İ., Məmmədov Ç., (2003), Siyasi tarix, XX əsr. Ümumdünya ictimai- siyasi proseslər, Bakı, 328 səh.